

ვიქტორია ჯუღელი
ენების ცენტრის მასწავლებელი
ივ. ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

სოფრონიოს იერუსალიმელის ჰომილიები და მათი ქართული თარგმანები¹

თეზისები: ეკლესიის გამოჩენილი მოღვაწის, მონოთელიტიზმის მგზნებარე მოწინააღმდეგის, სოფრონიოს იერუსალიმის ეპისკოპოსის (560-638 წწ.) ჰომილიათა რიცხვი თორმეტს აღწევს. მათგან ქართულ ენაზე ცნობილი იყო ათი ქართული თარგმანი, მათ შორის, ოთხი ტექსტი, რომელთა ბერძნული დედანიც დაკარგულია. როგორც აღმოჩნდა, ქართულ თარგმანთა რაოდენობა აღემატება ამ რიცხვს. ხოლო ვინაიდან ქართულ ენაზე სოფრონიოსის ჰომილიებისა და მათი ქართული თარგმანების კომპლექსური კვლევა არ გამოქვეყნებულა, ჩვენი მოსხენებით შევეცდებით ქართულ თარგმანთა რაოდენობის დაზუსტებას და სამი შეუსწავლელი თარგმანის, შესხმაჲ აიაზმისაჲ, შესხმაჲ ოთხისა მახარებლისა და სიტყუაჲ ხარებისათჳს II, დედანთა დადგენას.

საკვანძო სიტყვები: წმ. სოფრონიოს იერუსალიმელი, ჰომილიები, ქართული თარგმანები

Abstract: Saint Sophronius, Patriarch of Jerusalem (560-638), one of the most prominent theologians, ardent opponent to monothelitism, is an author of twelve homilies. Scholars indicate the ten Georgian translations of his homiletic writings, including four renditions with missing Greek originals. The later researches demonstrated that Georgian translations of Sophronius' homilies exceed this number. The article attempts to define anew the total number of Georgian renditions and to research three of them that were not yet studied:

1. კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის 2019 წლის ფუნდამენტური გრანტის ფარგლებში FR-18-1209 და სრული სახით გამოქვეყნდება გრანტის დასრულებისას.

*Praise of the Agiasmos (Holy water), Praise of the Four Evangelists
and On Annunciation II.*

Keywords: St. Sophronius of Jerusalem, homilies, Georgian translations

სოფრონიოს იერუსალიმელი (560-638 წწ.), ზოგი ცნობით – ბერძენი, ზოგით კი – სირიელი (*Sophrone de Jérusalem* 8), სოფისტი, პოეტი და რიტორიკის მასწავლებელი, ბერი და ღვთისმეტყველი, ცნობილია, როგორც ეკლესიის დიდი მოღვაწე, მონოთელიტიზმის მგზნებარე მოწინააღმდეგე და მრავალი ისეთი ნაშრომის ავტორი, რომლებმაც საუკუნეთა შემდეგაც შეინარჩუნეს საკუთარი მნიშვნელობა. განსაკუთრებით ეს ეხება მის ჰომილიებს, რომელთა რიცხვი თორმეტს აღწევს (*Clavis Patrum Graecorum* 422-431). ჰომილიათა ქართული თარგმანების ერთ-ერთი ყველაზე ადრინდელი ჩამონათვალი ეკუთვნის გრიგოლ ფერაძეს და კორნელი კეკელიძეს. ისინი ასახელებენ სოფრონიოსის ქადაგებათა ათ თარგმანს, მათ შორის, ოთხ ქართულ თარგმანს, რომელთა ბერძნული დედნებიც დაკარგულია. იგივე რაოდენობა არის აღნუსხული უკანასკნელი ხანის გამოკვლევებშიც. მაგრამ, როგორც აღმოჩნდა, ქართულ თარგმანთა რაოდენობა აღემატება ამ რიცხვს. ხოლო ვინაიდან ქართულ ენაზე სოფრონიოსის ჰომილიებისა და მათი ქართული თარგმანების კომპლექსური კვლევა არ გამოქვეყნებულა, ჩვენს სტატიაში შევეცდებით ქართულ თარგმანთა რაოდენობის დაზუსტებას და შეუსწავლელ მათგანთა დედნების დადგენას.

სოფრონიოს იერუსალიმელის ჰომილიათა ყველაზე ძველ ფუნდამენტურ გამოცემას წარმოადგენს *Patrologia Graeca*-ს სერია, რომლის 87/3 ტომში გამოქვეყნებულია 10 ჰომილია (სვ. 3201-3364, 4001-4004), ამასთან 7 ბერძნულად, დანარჩენი 3 (I, III და VI) კი მხოლოდ ლათინური თარგმანით. ათივე ჰომილია სოფრონიოსის ავთენტურ ნაშრომთა შორის არის აღნუსხული:

Oratio I. *ქრისტეს შობისათვის* (სვ. 3201-3212, არასრული ტექსტით; CPGr 7637; ბერძნული ტექსტისთვის იხ. Usener, *Weihnachtspredigt* 501-516).

II. *ხარებისათვის ყოვლადწმინდისა ღვთისმშობელისა* (სვ. 3217-3288; CPGr 7638);

III. *მიგებებისათვის უფლისა* (სვ. 3287-3302; CPGr 7641; ბერძნული ტექსტისთვის იხ. Usener, *Sophronii* 8-18).

IV. *ჯვართამაღლებისა და წმინდა აღდგომისათვის* (სვ. 3301-3310; CPGr 7639);

V. პატიოსანი და ცხოველმყოფელი ჯვრის თაყვანისცემისათვის (სვ. 3309-3316; CPGr 7658);

VI. შესხმა წმინდა მთავარანგელოზებისა და ანგელოზებისა (სვ. 3315-3322; CPGr 7671; ბერძნული ტექსტისთვის იხ. Combefis, *Graecolatinorum Patrum* 1565B-1580B).

VII. შესხმა იოანე ნათლისმცემლისა (სვ. 3321-3354; CPGr 7642);

VIII. წმ. პეტრესა და პავლეს, ნეტარ მოციქულთათვის (სვ. 3355-3364; CPGr 7640);

IX. შესხმა იოანე ღვთისმეტყველისა და მახარებლისა (სვ. 3363-3364, 2 ფრაგმენტი; CPGr 7648);

X. თხზულება (Poi,hma, სვ. 4001-4004) ან ლოცვა (CPGr 7653). იხ. ასევე, *Mhnai/a* 138-139.

ამ ჰომილიებს 1898 წელს დაემატა ერთი ქადაგება:

XI. წმინდა ნათლისღებისათვის (Papado,pouloj-Kerameu,j 151-168)². სოფრონიოსს მიეკუთვნება კიდევ ერთი ჰომილია, რომლის ავთენტურობაც სადავოა:

XII. შესხმა გრიგოლ ღვთისმეტყველისა (CPGr 7659). ჰომილია ბერძნულ ენაზე შემორჩენილია მოკლე ფრაგმენტის სახით (inc. avllv o` ei-j kai. o` auvto,j ui`o,i,j kai. Cristo,j kaqV u`po,stasin), რომელიც დაცულია ოხრიდის ფლორილეგიუმში (Florilegium Ochridense): Cod. Ochrid. Mus. Nat. 86 (catal. 84) (VII/XIII სს.)³, გვ. 167 (Mošin 234-235, N84). ფრაგმენტი რამდენჯერმე გამოქვეყნდა, მათ შორის, ქართულენოვან გამოკვლევებშიც (Richard, *Quelques nouveaux fragments* 76; Richard, *Opera minora* 132; Schönborn 111-112; მარგიანი, *სოფრონ იერუსალიმელის* 134; მისივე, *გრიგოლ ნაზიანზელის* 93-94).

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია სოფრონიოსის ჰომილიათა სხვადასხვა რაოდენობა. ასევე, სხვადასხვა ქადაგებებია დასახელებული ავთენტურ და ნაყალბე ნაშრომთა რიცხვში. *Clavis Patrum Graecorum*-ის (CPGr) გამომცემლები სოფრონიოსის ავთენტურ ნაშრომთა შორის ასახელებენ 9 (I-IV, VII-XI), სადავოთა ("Dubia") შორის 2 (V, XII), ხოლო ნაყალბეთა ("Spuria") შორის – ერთ ქადაგებას (VI), რომელიც მიქაელ სვინკელოსის ამავე სათაურის მქონე თხზულების მეორე ნაწილს წარმოადგენს (Schönborn 115). დასახელებულთა გარდა,

2. PG-სა და პაპადოპულოს-კერამევის გამოცემებში დასტურდება არაერთი შეცდომა, რის გამოც თ. ნისენმა ცალკე გამოსცა მათში გამოქვეყნებული შვიდი ჰომილიის (I-IV, VII, VIII, XI) სწორი იკითხვისები (Nissen, *Sophronios-Studien* 89-115).

3. ფრაგმენტის შემცველი ფლორილეგიუმი თარიღდება VII ს-ით (Richard, Hemmerdinger 252-255).

სადავო ქადაგებებს შორის აღნუსხულია ოთხი ქართული თარგმანიც (CPGr 7660-7663), რომელთაც ბერძნული დედნები არ ეძებნებათ. 1991 წელს, ანტონინო გალიკომ გამოაქვეყნა სოფრონიოსის I-IV, VII-IX და XI ჰომილიათა იტალიური თარგმანი თანდართული გამოკვლევით, სადაც შენიშნავს, რომ თარგმნის მხოლოდ ავთენტურ ჰომილიებს (Sofronio di Gerusalemme 34).

სოფრონიოსის ხუთი (I-IV, XI) ქადაგების კრიტიკული რედაქცია ვრცელი გამოკვლევით გამოქვეყნდა თესალონიკის არისტოტელეს უნივერსიტეტში იანის დ. ტაუსანისის მიერ დაცულ სადოქტორო დისერტაციაში (Taousa, nhj, 2009). მკვლევარი ავთენტურ თხზულებათა შორის აღნუსხავს I-IV, VII, IX, XI ქადაგებებს, სადავო ნაშრომთა შორის – V, VIII, XII და ოთხ ქართულ უდენო თარგმანს, ნაყალბევად მიიჩნევს VI ჰომილიას (Taousa, nhj XVII-XIX, 20, 24), ხოლო X ჰომილიას არსად ასახელებს.

ამდენად, მთლიანობაში, სოფრონიოსის 12 ჰომილიიდან რვა ქადაგება ითვლება ავთენტურად (I-IV, VII-IX, XI), 3 – სადავოდ (V, X, XII), 1 კი ნაყალბევად (VI). სოფრონიოსის ჰომილიების უმეტესობა (I-IV, VII, VIII, XI) თარიღდება სოფრონიოსის პატრიარქობის, V ჰომილია კი ახალგაზრდობის ხანით (Schönborn 103-104, 106, 111, 115).

სოფრონიოსის ჰომილიების ქართულ თარგმანთა ერთ-ერთი ყველაზე ადრინდელი ჩამონათვალი ეკუთვნის გრიგოლ ფერაძეს (Peradze 190-191), რომელიც ასახელებს სოფრონიოსის ათი ქადაგების (III, II, VII, IX, XI, XII, მათ შორის, ოთხ უდენო, NN 6b, 7a, 7b, 9) ქართულ თარგმანს. მასზე დაყრდნობით ეს თარგმანები აღნუსხულია CPGr-სა და კორნელი კეკელიძის *ეტიუდებში* (110-111). სოფრონიოსის ოთხი ჰომილიის ქართულ თარგმანს ასახელებს მიხეილ თარხნიშვილი (II, III, XII და *სიტყუაჲ ზეცად ამალღებისათჳს უფლისა*) (Tarchnišvili 194-195). სოფრონიოსის ჰომილიათა ათი ქართული თარგმანის ჩამონათვალი და XII ქადაგების კვლევა გვხვდება თამარ მარგიანის დისერტაციასა (82-84) და სტატიაში (132-133). მეცნიერი მიუთითებს იმასაც, რომ ამ ათი ქადაგებიდან ხუთი ავთენტურია, ხოლო ხუთი, კერძოდ XII ჰომილია და ოთხი უდენო ქართული თარგმანი, სადავო (მარგიანი, გრიგოლ *ნაზიანზელი* 84). ეს ათი ქადაგება:

II. *სიტყუაჲ ხარებისათჳს ყოვლადწმიდისა უხრწნელისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა.*

III. *სიტყუაჲ მიგებებისათჳს უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესისა.*

VII. *სიტყუაჲ სადღესასწაულო შობისა წმ. წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა.*

IX. *შესხმაჲ წმიდისა იოანე ღმრთისმეტყველისაჲ.*

XI. თქუმული ნათლისღებისათვის მაცხოვრისა და ზედა-აღდგომისათვის სარკინობთაჲსა⁴.

XII. სიტყუაჲ შესხმისაჲ წმიდისათვის და დიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისა.

მათ შორის, ოთხი ქადაგების ქართული თარგმანი, რომელთა ბერძნული დედნებიც დაკარგულია:

XIII. სიტყუაჲ წმიდისათვის ნათლისღებისა მაცხოვრისა ჩუენისა.

XIV. შესხმაჲ წმიდისა სტეფანე პირველმოწამისაჲ და პირველდიაკონისაჲ.

XV. სიტყუაჲ წმიდისა პირველდიაკონისა და პირველმოწამისა სტეფანესთვის.

XVI. სიტყუაჲ ზეცად ამაღლებისათვის უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა.

სოფრონოსის ქადაგებათა ქართული თარგმანების დაზუსტებული ჩამონათვალი წარმოდგენილია ენრიკო გაბიძაშვილის გამოცემაში: *ძველი ქართული მწერლობის ნათარგმნი ძეგლები. ბიბლიოგრაფია. ტ. III: „ჰომილეტიკა“*. თბილისი, საქართველოს მაცნე, 2009, აგრეთვე ნინო მელიქიშვილისა და მანანა მაისურაძის ნაშრომში: *ქართული ნათარგმნი და ორიგინალური ჰომილეტიკური ლიტერატურა*. თბილისი, 2012, 476-477. ენრიკო გაბიძაშვილის გამოცემაში აღნუსხულია სოფრონოსის ქადაგებათა 13 ქართული თარგმანი, ხოლო მელიქიშვილი-მაისურაძის გამოცემაში – 12 (X ქადაგების გამოკლებით). ამდენად, ზემოდასახელებულ ქართველ მეცნიერთა გამოცემებში აღნუსხულ 10 ქადაგებას შეემატა სამი ჰომილია: *შესხმაჲ აიაზმისაჲ*⁵, *შესხმაჲ ოთხისა მახარებლისა და სიტყუაჲ ხარებისათვის II (Oratio II-საგან განსხვავებული ტექსტი)*.

სოფრონოსის ჰომილეტიკური ნაშრომების ძველი ქართული თარგმანები პირველად XXI ს-ში გამოიცა და დღეისათვის დაბეჭდილია ოთხი მათგანი. პირველად, 2006 წელს გამოქვეყნდა გრიგოლ

4. XI ქადაგების სათაურის ბერძნულ ტექსტში მონაკვეთის „და ზედა-აღდგომისათვის სარკინობთაჲსა“ შესატყვისი არ დასტურდება. მსგავსი შინაარსის სიტყვები წარმოდგენილია I ჰომილიის სათაურში: *Eivj ta. qei/a tou/ swth/roj gene,qlia evn a'gi,a| kuriakh|/ katanth,santa kai. eivj th.n tw/n Sarakhnw/n avtaxi,an kai. fqartikh.n evpana,stasin*. რაიმე კავშირი ამ ორ ჰომილიას შორის ქართულში არ შეინიშნება, თუმცა, შესაძლოა, სწორედ ამგვარი სათაურის გამო ჩათვალეს ქართველმა მთარგმნელებმა, რომ I ქადაგება უკვე იყო ქართულად გადმოღებული და აღარ თარგმნეს იგი.

5. *შესხმაჲ აიაზმისაჲ* (inc. „სამებაო ერთარსებაო, სახიერო, ღმრთეებაო, ყოვლადძლიერო, ყოველთა წინამძღუარო“) წარმოადგენს სოფრონოსის X ჰომილიის თარგმანს. მისი ბერძნული ტექსტი გამოცემულია PG 87/3-ში (სვ. 4001-4004, inc. Tri,aj

ღმრთისმეტყველის შესხმის (Oratio XII) ეფრემ მცირისეული (Peradze 191, n. 8; კეკელიძე, *ეტიუდები* 111; მეტრეველი 115-125; გაბიაშვილი 126-127 (N278); მელიქიშვილი, 476, N1) თარგმანი თამარ მარგიანის დისერტაციაში (274-305), სათაურით *სიტყუად შესხმისად წმიდისათჳს და დიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყველისა*, ორ ხელნაწერზე დაყდნობით: S 1276 (XI-XIII სს.), 107r-115v; Jer. 13 (XIII-XIV სს.), 249v-277v. ჰომილიის ბერძნულ ენაზე მოღწეული ფრაგმენტი თ. მარგიანმა შეუსატყვისა ქართული თარგმანის თთ. 74-75. ამ ფრაგმენტის ბერძნულ-ქართულ პარალელურ ტექსტებს იგი იძლევა დისერტაციის კვლევით ნაწილშიც („ხოლო კაცობრივ რად იქმნ კაცობრივთა – რომელი-იგი არა ორ არს გუამოვნებითა“, 94, 289-290), და თავის სტატიაშიც („ხოლო კაცობრივ რად იქმნ კაცობრივთა – განუყოფელად საღმრთოთაცა შინა და კაცობრივთაცა“, 134). თ. მარგიანს ბერძნული ტექსტის შესაბამისი მონაკვეთი ქართულ თარგმანში ზუსტად აქვს მიკვლეული, თუმცა ამ ნუმერაციით მითითებულ მონაკვეთს დასაწყისში ერთი წინადადება აკლდება. სინამდვილეში, ეს ბერძნული ფრაგმენტი მოცემული ტექსტის თთ. 73-75-ს შეესაბამება:

<i>Encomium Gregorii Theologi</i>	<i>სიტყუად შესხმისად გრიგოლი ღმრთისმეტყველისა</i>
<p>avllV o` ei-j kai. o` auvto.j ui`o.j kai. Cristo.j kaqV u`po,stasin qei,wj te kai. avnqrwpi,nwj(e`kate,ra kata. th.n diafora.n e;dra kai. dua,da tw/n fu,sewn tw/n evx w-n sunete,qeito kai. evn ai-j a;neu troph.j kai. tomh.j evgnwri,zetai)</p>	<p>არამედ გუამოვნებით ერთი და იგივე ძეჴ და ქრისტე საღმრთოდ და კაცობრივ, ვითარცა ორთავე ბუნებათაგანი განყოფილად არუენებდა თითოეულისა ბუნებისა საქმესა ორთა ბუნებათასა, რომელთაგან შეზავებულ იყო და რომელთა შინა თჳნიერ ქცეულებისა და განკუეთისა იცნობებოდა (თ. 73).</p>
<p>VAnqrwpi,nwj de. poiw/n o` auvto.j ta. avnqrw,pina ouvka avna,gkh ti,ni kaqV h`ma/j evpoi,ei kai. turanni,di th/j fu,sewj — ou[tw ga.r(drw/men h`mei/j ta. avnqrw,pina – avllV e`kousi,w boulh/ kai. qelh,mati(w`j e;cwn evn avmfoi/n th.n evxousi,an avmei,wton (</p>	<p>ხოლო კაცობრივ რად იქმნ კაცობრივთა იგივე ერთი, არათუ ჩუენებრ იძულებითა რადთმე ჰყოფდა და მძლავრებითა ბუნებისადთა, რამეთუ ესრეთ ვჰყოფთ ჩუენ კაცობრივთა, არამედ ნეფსითითა ზრახვითა და ნებებითა, ვითარცა მქონებელი ორთავე კელმწიფებისად შეუმრღვეველად (თ. 74).</p>

<p>ouv mh.n avlla. kai. avsu,gcuton kai. avme,riston evn te toi/j qei,oi,j kai. kata. a;nqrwpon)</p>	<p>არა ხოლო ესე, არამედ შეურევნელადცა და განუყოფელად საღმრთოთაცა შინა და კაცობრივთაცა, [და ორთავე აჩუენებს საჩინოებით, რომელთაგან შემოკრბა სახეთა შეურევნელთა და რომელთაგან იგი იყო არსებათა შეუშთობელთა, რადთა ერთად და იგივედ ძედ მიეთხრობვოდის და ორთაგან სახეთა იქადაგებოდის, რომელი-იგი არა ორ არს გუამოვნებითა] (თ. 75).</p>
--	--

რამდენიმე წლის შემდეგ, 2014 წელს, გიორგი ბერიშვილმა გამოსცა ორი ჰომილიის ქართული თარგმანი: XI ქადაგების თარგმანი (60-94) და სიტყუად წმიდისათვის ნათლისღებისა მაცხოვრისა ჩუენისა (ქადაგება, რომლის ბერძნული დედანიც დაკარგულია, 26-59), – ეს ტექსტები კიდევ ერთხელ გამოქვეყნდა 2020 წელს (ქართული ნათარგმნი ჰომილეტიკური ძეგლები 250-278, 211-249), – 2018 წელს კი გიორგი ჯანჯღავამ გამოაქვეყნა სოფრონიოსის III ჰომილიის ქართული თარგმანი (211-230). სამივე ჰომილიის თარგმანი გამოცემულია თბილისის სასულიერო აკადემიის საეკლესიო-სამეცნიერო კრებულში გრაგნილი შესაბამისი წინასიტყვაობებითა და სამეცნიერო აპარატით.

დავუბრუნდეთ სამ თარგმანს, რომლებიც ენრიკო გაბიძაშვილის გამოცემამ შეჰმატა ქართველ მეცნიერთა გამოკვლევებში აღნუსხულ 10 ქადაგებას და რომელთა ბერძნული წყაროებიც არ არის დადგენილი. ესენია: *შესხმად აიაზმისად, შესხმად ოთხისა მახარებლისა და სიტყუად ხარებისათვის* II. სამივე მათგანი დაცულია XVII-XIX სს-ის ნუსხებში. მთარგმნელთა ვინაობა უცნობია. u`perou,sie(u`pera,gage(u`pe,rqee(pantodu,name(pantepi,skope). იგი, ასევე, დაცულია ვენეციის *Biblioteca Marciana*-ს ხელნაწერში Marcianus VII, 38 (Nannianus 154) (XVI-XVII სს.), გვ. 304-305 (inc. Doxa,zome,n se(De,spota fila,nqrwpe pantrokra,twr)⁶ და ვენის ეროვნული ბიბლიოთეკის ნუსხაში Österreichische Nationalbibliothek, theol.gr. 267 (XV ს., 31rv)⁷, რომლის დასაწყისიც ემთხვევა ვენეციის ხელნაწერის საწყის სტრიქონს. ტექსტის ლათინური თარგმანის ფრაგმენტი დაცულია პარიზის ხელნაწერში, *Bibliothèque Nationale de France*, lat. 820, 160v-161r (XI ს.), სათაურით *Benedictio*

6. ხელნაწერი ქალაღბეა შესრულებული, შეიცავს 462 ფურცელს, აკლია დასაწყისი (Mingarelli 349, N33).

7. ხელნაწერი ქალაღბეა შესრულებული, შეიცავს 34 ფურცელს (Hunger 229).

aquarum sanctarum Theophaniarum (inc. “Ecce sollemnitatis advenit nobis tempus” = Sh,meron ga.r th/j e'orth/j h'mi/n evpe,sth kairo,j, PG 87/3, სვ. 4001D). ლათინურ ტექსტში უხვად გვხვდება ჩამატებები, რამდენიმე მონაკვეთში კი არეულია წინადადებათა მიმდევრობა.

ჰომილიის ქართული თარგმანი დაცულია ორ ნუსხაში: A 115 (XVIII ს.), 53v-55v (A); A 107 (XVIII ს.), 184r-186v (B) (გაბიძაშვილი 64, N13). ხელნაწერები ერთი რედაქციის ტექსტს იძლევიან და განსხვავება მათ შორის მხოლოდ ორთოგრაფიულია. ტექსტი, ხელნაწერთა გადაწერის ეპოქისათვის დამახასიათებელი იოტაციზმების გამოკლებით, იძლევა ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელ ფორმებს: „აღურაცხელისა“, „ჩჩვლად“, „მთოვარე“, „ნათლისსახენი ვარსკულავნი“ (A, 54r), „პელდადებულ-იქმნების“ (A, 54v), „დაქსნდების“, „შეიმოსს“, „შთასლვითა“ (A, 55r), „ხლდებოდიან“ (A, 55v), „ღირს-გუყვენ“ (B, 184r), და სხვ., რაც გვაფიქრებინებს, რომ ამ ნუსხებში ქადაგების ძველი ქართული თარგმანია გადაწერილი.

მთარგმნელის ვინაობა და სათარგმნი წყაროს ენა ტექსტის შემცველ ხელნაწერებში არ არის მითითებული. ქართული თარგმანი, რამდენიმე მონაკვეთის გამოკლებით, ზედმიწევნით შეესაბამება ბერძნულ ტექსტს და იმდენად ახლოს დგას მასთან, რომ ვფიქრობთ, ქართული თარგმანი სწორედ ბერძნულიდან არის გადმოღებული. ქართულ თარგმანში უმეტესწილად დაცულია ბერძნული ტექსტის სიტყვათა რიგი (შდრ. Sh,meron ga.r h' ca,rij tou/ a'gi,ou Pneu,matoj(evn ei;dei peristera/j toi/j u[dasin evpefoi,thse „დღეს მაღლი სულისა წმიდისა სახითა ტრედისათა წყალთა შინა დაენერგვს“, სვ. 4001-4004; A, 54r), ზედმიწევნით არის გადმოღებული კომპოზიციებიც (pantodu,name(pantepi,skope „ყოვლადძლიერო, ყოველთა წინამძღუარო“, სვ. 4001; A, 53v; fila,nqrwpe(pantokra,tor „კაცთმოყუარეო, ყოვლისმპყრობელო“, სვ. 4001; A, 54r; oi' fwtoeidei/j avste,rej „ნათლისსახენი ვარსკულავნი“, სვ. 4004; A, 54r).

მიუხედავად იმისა, რომ ჰომილიის ტექსტი ქართულად საკმაოდ კარგად არის ნათარგმნი, რამდენიმე მონაკვეთში უზუსტობებიც შეინიშნება, რისი მიზეზიც დაზიანებული ხელნაწერი ან ბერძნულ წყაროში დაქარაგმებული სიტყვები შეიძლება იყოს:

Sh,meron ga.r th/j e'orth/j h'mi/n evpe,sth kairo,j(kai. coro.j a'gi,w n evkklhsia,zei h'mi/n „დღეს მოიწია უამი დღესასწაულისა ჩუენისა, და კრებაჲ წმიდათა ეკლესიათა ჩუენთა“ (სვ. 4001; A, 54r);
h' e;mfutoj avgaqo,thj „დამწერგველო სახიერებითა“ (სვ. 4001; A, 53v);

ასევე, რედაქციული სხვაობაც:

Poi,hma Swfroni,ou patria,rcou ~Ierosolu,mwn „შესხმა სოფრონ პატრიარქისა მიერ იზრუსალემელისა“ (სვ. 4001; A, 53v);

dhmiourge. tw/n noerw/n ouvsiw/n „შემოქმედო უხილავისა არსებისაო“ (სვ. 4001; A, 53v);

to. fw/j to. avpro,siton „ნათელო დაულამებელო“ (სვ. 4001; A, 53v);

Sh,meron o' a;dutoj h[lioj avne,teile „დღეს უხილავი მზე აღმოზრწინდების“ (სვ. 4004; A, 54r);

Sh,meron o' avklinh.j tw/| ivdi,w| oivke,th| u`pokli,netai „დღეს დაუსაბამო ღმერთი მონასა თავსა მოუღრეკს“ (სვ. 4004; A, 55r), და სხვ.

ქართული თარგმანის ერთ-ერთ წინადადებაში შემატებული „კაცთა“ ემთხვევა ლათინურ ტექსტში წარმოდგენილ იკითხვისს „hominum“, რაც, თუმცა კი ლათინური თარგმანი არ არის ზედმიწევნითი, ვვიქრობთ, მეტყველებს იმაზე, რომ ჰომილიის ბერძნული ტექსტის ერთ-ერთ რედაქციაში ამ სიტყვას შესატყვისი ეძებნებოდა:

Sh,meron ta. tou/ Vlorda,nou na,mata eivj iva,mata metapoiei/tai th/| tou/ Kuri,ou parousi,a|, „Hodie Iordanis roratio in curatione hominum reficitur“;

„დღეს წყალნი იორდანისანი კაცთა კურნებასა მისცემენ გამოცხადებითა უფლისადათა“ (სვ. 4004; Lat. 820, 160v; A, 54v).

ტექსტის ბოლო მონაკვეთი, სიტყვებიდან „იორდანე უკუნ-იქცა, გიხილეს შენ, უხილავი ხილულად“, სინტაქსურად გაუმართავია და ნაკლებად შეესაბამება PG-ს ბერძნულ ტექსტს (შდრ. „ვინაჲცა მე ცოდვილსა და უღირსსა მონასა შენსა, დიდ[ებულე]ბისა და საკვრველებისა შენისა მქადაგებელსა, შიშით აღვახუამ ბავეთა ღალადებად შენდამი“ (A, 55v).

(2) *შესხმა ოთხი მახარებლისა* შედგება ოთხი მოკლე თავისგან, რომლებშიც წარმოდგენილია მათე, მარკოზ, ლუკა და იოანე მახარებელთა ცხოვრებების მოკლე აღწერა. ნაშრომს ბერძნულად ეწოდება *ოთხი მახარებლის ცხოვრება* (*Bi,oi tw/n tessa,rwn Euvaggelistw/n, inc. Matqai/oj o' kai. Leui.j avpo,stoloj*). PG-ში ეს ოთხი თავი დაბეჭდილია თეოფილაქტე ბულგარელის *სახარებათა განმარტებებს* შორის, თითოეული სახარების წინ, და ოთხივე მათგანი სოფრონოსს მიეკუთვნება (PG 123, სვ. 140, 488, 684, 1128-1129). ქართულ ენაზე ტექსტის ოთხივე ნაწილია თარგმნილი, თუმცა ისინი გამოუქვეყნებელია და დაცულია XVII-XIX სს-ის ხელნაწერებში: H 1114, H 1194, H 1321, H 1666, H 1787, K 677, S 2715, Q 896, Q 901, ახალც. 94, ზუგდ. 7. ამ ნუსხებში არსად არის მითითებული, რომელი ენიდან ითარგმნა ეს თავები, არც მათი მთარგმნელია ნახსენები (გაბიძაშვილი 208 (N 635), 218 (N 674), 205 (N 623), 169 (N 461)).

როგორც ბერძნულ, ისე ქართულ ხელნაწერთა ტრადიცია ამ თხზულებას სოფრონიოსს მიაკუთვნებს, თუმცა ზოგი მკვლევარი მას სოფრონიოსის ნაყალბევ ნამუშევრად მიიჩნევს, ზოგი კი სადავო თხზულებათა შორის ათავსებს⁸. ამ ოთხი თავის ლათინური თარგმანი მოღწეულია იერონიმე სტრიდონელის სახელით ცნობილ თხზულებაში *გამორჩენილ ადამიანთა შესახებ (De viris illustribus)*, სადაც სხვა მოღვაწეთა ცხოვრებებთან ერთად გადმოცემულია მათე (თ. III, PG 23, სვ. 644-645), მარკოზ (თ. VIII, 653AB), ლუკა (თ. VII, სვ. 649-652), და იოანე (თ. IX, სვ. 653B-657A) მახარებელთა ცხოვრებებიც. CPGr-ში ეს ტექსტი სოფრონიოსის შრომათა დანართში არის დაბეჭდილი და მითითებულია, რომ იგი იერონიმეს ნაშრომთა ბერძნულ ვერსიას წარმოადგენს (CPGr 3635).

თხზულების ბერძნული ტექსტი დაცულია ხელნაწერებში: Athen. Byz. Mus. 158 (1401) (XVII ს.), Athous, Dion. 314 (3848) (XVII ს.), Athous, Dion. 321 (Lambros 3855) (1636 წ.), Athous, Iber. 2 (17) (XII ს.), Cambridge University Library, add. 4173 (XVI ს.), Turk. Fond. gr. 1 (1305-1306 წწ.), Parian. Longob. 2 (XIX ს.), S.Sepulcri 190 (XVII ს.), Paris, Bibl. Nat. suppl.gr. 1225 (XI ს.), Zürich, Zentralbibliothek, Ms. C 011 (XII-XIII სს.), ვენა, Österreichische Nationalbibliothek, suppl. gr. 2 (1702 წ.), საბერძნეთი, პაროსი, Mone tes Zoodochou Peges Loggobardas 2 (XIX ს.). ესპანეთის ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა აღწერილობაში მითითებულია სოფრონიოსის *ლუკა მახარებლის ცხოვრების* შემცველი კიდევ ერთი ნუსხა, Madrid, Biblioteca Nacional de Espana 4554 (XIII ს.)⁹. მაგრამ ხელნაწერის მითითებული გვერდის სათაურში სოფრონიოსის სახელი არ აღმოჩნდა აღნიშნული, ხოლო განსახილველ თავს (inc. Louka/j(ivatro.j VAntioceu.j(kaqw.j ta. suggra,mmata auvtou/ dhloi/) მასში დაცული ტექსტი მხოლოდ რამდენიმე საწყისი სიტყვით ჰგავს: Louka/j o` qei/oj(avntioceu/j me.n h=n(ivatro.j de. kai. th.n e;xw sofi,an

8. შონბორნი ნაშრომს არაავთენტურად მიიჩნევს იმ მიზეზით, რომ მისი ნაწილები სვინაქსარის ნაწყვეტებს უფრო ჰგავს, ვიდრე ქადაგებათა ფრაგმენტებს (რამიც ჩვენც ვეთანხმებით), და დამატებით საბუთად მიუთითებს, რომ ისინი გვიანდელ ხელნაწერში, XVII ს-ის S.Sepulcri 190-ში არის დაცული (Schönborn 111, შენ. 81). ტაუსანისი კი შენიშნავს, რომ შონბორნის არგუმენტები არასაკმარისია და ჰომილიას სადავო (და არა არაავთენტურ) ტექსტთა შორის აღნუსხავს (Taousa,nhj 20). ფრაგმენტები დასტურდება XI ს-ის ნუსხაშიც Paris, BNF suppl. gr. 1225, ხოლო ჰომილიის პირველი ნაწილი, *შესხმა მათე მახარებლისა*, ათონის ივერთა მონასტრის XII ს-ის ხელნაწერში, Athous, Iber. 2, და ორივე ეს ხელნაწერი ტექსტს სოფრონიოსს მიაკუთვნებს.

9. “(f. 164) vita S. Lucae <ex Sophronio> (P.G. 123, 684 A 1-C 7; BHG 991b)“ (Andres 32).

polu,j(ouv mh.n avlla. kai. th.n evbraikh.n paidei,an evxhskh,sato(toi/j VIerosolu,moij evpifoith,saj(o[te kai. o` ku,riou h`mw/n evdi,dasken(w[stefasi ti,nej. დანარჩენი ტექსტი კი, განსაკუთრებით მასში მოთხრობილი მკვდრეთით აღმდგარი მაცხოვრის შეხვედრა კლეოპასთან, სრულიად განსხვავდება განსახილველი ჰომილიისგან და წარმოადგენს თეოფილაქტე ბულგარელის *ლუკას სახარების განმარტების ფრაგმენტს* (PG 123, სვ. 685BC).

ჰომილიის კვლევისას ხელთ გვექონდა ათონის ივერთა მონასტრის ხელნაწერი, Athous, Iber. 2 (17) (XII ს.), 10v (I)¹⁰. მასში დაცულია მათე მახარებლის შესხმა, რომელიც სათაურთან ერთად (*Bi,oj tou/ a'gi,ou euvaggelistou/ Matqai,ou kata. Swfro,nion*) ათ, გაკრული ხელით ნაწერ, უხვად დაქარაგმებულ სტრიქონს შეადგენს. მასთან ერთად, ასევე, ჯონ მილის (Millius 3, 69, 120, 197-198) (M)¹¹, PG-ს სერიის (PG 123, სვ. 140, 488, 684, 1128-1129) (P), *Qei/on kai. `Iero.n Euvagge,lion evx avri,stwn evkdo,sewn th/j Nea.j Diaqh,khj* (q', 29, 73, 131) (B)¹², ოსკარ ფონ გებჰარდტის (5, 8-9, 11-12, 6-7) (G) და ჰ. ფონ ზოდენის (308-310, N107) (S) გამოცემები. თუმცა კი, ეს ოთხი თავი არაერთხელ იყო გამოცემული, ტექსტის კრიტიკული რედაქცია დადგენილი არ ყოფილა.

ათონის ივერთა მონასტრის ხელნაწერი იმავე რედაქციისაა, რაც PG-ში გამოქვეყნებული ტექსტი, მაგრამ გვხვდება განსხვავებაც, გამოწვეული ხელნაწერის გადამწერის მიზეზით, რომლის ჰაპლოგრაფიული შეცდომის გამო შემდეგ მონაკვეთს რამდენიმე სიტყვა აკლია: *ei;te evk prosw,pou oivkei,ou(ei;te evk prosw,pou tou/ kuri,ou h`mw/n VIhsou/ Cristou/*. ამავე რედაქციას მისდევს *Qei/on kai. ~Iero.n Euvagge,lion* გამოცემის ტექსტი, თუმცა ზოგ მონაკვეთში იგი სრულიად განცალკევებით დგას ყველა დანარჩენი გამოცემისაგან, განსაკუთრებით ეს ეხება *იოანეს შესხმის* ბოლო მონაკვეთს. სხვა მხრივ, გამოცემათა ტექსტებს შორის სხვაობა, უმრავლეს შემთხვევაში, ორთოგრაფიულია, როგორც მაგალითად, *kataskeuasqei,shj/kataskeuasqei,sh|, w-|per/w[sp(er, dietei,aj|dietiaj, VEbiwnitw/n/VEmbiwnitw/n, suneklekth,|su.n th| evklekth|*, და სხვ., ხოლო შინაარსობრივი განსხვავებები იშვიათია: *sunegra,yato/suneta,xato, die,preyen/die,triyen/die,streyen, o`rw/n/evrw/n* (*მარკ. შესხმ*), *avpestei,lamen/avpesta,lkamen* (*ლუკ. შესხმ*).

10. ხელნაწერი შესრულებულია ეტრატზე, შეიცავს IV+264+VI ფურცელს, კატენებიან ოთხთავს (Swthrou,dhj 3-5; Lambros 1, N4122).

11. ამ გამოცემაში ოთხივე შესხმა მიეკუთვნება სოფრონიოსს.

12. სამწუხაროდ, გამოცემაში არ არის მითითებული, რომელ ხელნაწერებს დაყრდნო გამომცემელი *შესხმათა* ფრაგმენტებისთვის.

ქართული თარგმანისათვის ჩვენ ხელთ გვექონდა H 1666 ნუსხა (1743 წ.), 2v, 40r, 66v, 114v-115r, ეტრატი, 170 ფ., რომელიც შეიცავს ალექსი მხატვრისძის მიერ გადაწერილ ოთხთავს (145r). თუ არ ჩავთვლით იოტაციზმებს „აწცად, ინებად, სიტყუადთა, რადოდენიცა“, რომლებიც ხელნაწერის გადაწერის პერიოდს შეესაბამება, ტექსტი ძველი ქართული თარგმანიდან ჩანს გადაწერილი.

ქართული თარგმანის ბერძნულ წყაროსთან შედარებისას აშკარაა მისი ბერძნული წარმომავლობა. იგი მეტნაკლები სიზუსტით მისდევს ბერძნულ ტექსტს და მის სიტყვათა რიგს. ტექსტის რედაქციის თვალსაზრისით, ქართული თარგმანი იმავე რედაქციისა, რომლისაც B, I და P, ხოლო ზოგ მონაკვეთში ის იკითხვისები, რომელთაც ქართული თარგმანი შეესატყვისება, მხოლოდ B-შია წარმოდგენილი (Matqai/oj(o` kai. Leui,j) *avpo, stoloj* (om. B) *avpo. telwnw/n* „მათე, რომელსა ეწოდა ლევი, მეზუჭრე“, *მათ. შესხმ.*; *sunepemyamen(fhsi.(metV aurtou/ to.n avdelfo, n mou* (B) (შდრ. *VApestei, lamem (avpesta, lkamen MS)*, *fhsi.(su.n aurtw/| to.n avdelfo, n PMS)*) „წარმოვაველინე ძმა ჩემი თქუწდა“, *ლუკ. შესხმ.*). აღსანიშნავია შემდეგი მონაკვეთიც, სადაც მთარგმნელმა, როგორც ჩანს, სიტყვა *Neoroi, a|*, მიამსგავსა მსგავსი დაწერილობის *sunori, a-*ს, რომელიც „საზღვარს“ ნიშნავს (*VEmoi. de. para. tw/n Nazwrai, wn tw/n evn Beroi, a|* (*Neoroi, a|* B) *th/j Suri, aj tou, tw| kechrhme, nwn* „და მე ეგრე ვკვონებ, ვითარმედ აწცა აქუნდეს იგი ნაზარეველთა მათ ჰურიათა, რომელ არიან საზღვართა სირიისათა“, *მათ. შესხმ.*). არაერთ შემთხვევაში გვხვდება მონაკვეთთა არაზუსტი თარგმანი და მთელი წინადადებების კლება, რისი მიზეზიც, სავარაუდოდ, დაზიანებული ბერძნული წყაროდან ტექსტის ამოკითხვის სირთულეა. ყველაზე მნიშვნელოვანი სხვაობები, რომლებიც ბერძნულ წყაროსთან მიმართებით დასტურდება ქართულ ტექსტში, არის შემდეგი:

1. *to. de. e`brai?ko. n a;cri th, mero, n evstin evn th/| biblioq, kh| Kaisari, aj th/| para. Pamfi, lou Ma, rturoj perispouda, stwj kataskeuasqei, sh|* „ხოლო ებრაული იგი მათეს მიერ აღწერილი არს კესარიას პამფილიისა საუნჯეთა შინა წიგნთასა, მარტიროზის მიერ დაცული“ (*მათ. შესხმ.*). დედანში იკითხება: ებრაული კი დღემდე არის პამფილოს მარტივილის მიერ დიდი გულმოდგინებით შექმნილ კესარიის ბიბლიოთეკაში. აქ საუბარია ღვთისმეტყველისა და მოწამის, პამფილოს კესარიელისა და მის მიერ პალესტინის კესარიის ბიბლიოთეკისთვის გაწეული ღვაწლის შესახებ. როგორც ჩანს, ქართველმა მთარგმნელმა ვერ გაიგო *Ma, rturoj-*ის მნიშვნელობა და იგი საზოგადო „მარტივილის“ ნაცვლად, საკუთარ სახელ „მარტიროზად“ მიიჩნია. შეცდომა

შეიძლება გამოეწვია ბერძნულ წყაროში არა მთავრული, არამედ ნუსხური ასოებით ჩაწერილ საკუთარ სახელებს.

2. kaqa. sunegra,yato Klh,mhj evn tw/| e[ktw/| tw/n ~Upotupw,sewn lo,gw/| (kai. Papi,aj ~Ierapoli,thj evpi,skopoj „ვითარცა ჩუენ გუწერს კლიმი იერაპოლის ეპისკოპოსი მეექუსესა სიტყუასა შინა“ (მარკ. შესხმ.). თარგმანში kai. Papi,aj გამოტოვებულია, ხოლო იერაპოლის ეპისკოპოსობა შეცდომით კლიმს მიეწერება.
3. ~H ga.r Peri,odoj Pau,lou kai. Qe,klaj(kai. pa/j o` mu/qoj w'sanei. le,ontoj baptisqe,ntoj(eivj ta.j avpokru,fouj grafa.j yhfisqh,setai) Ouvde. ga.r evnecw,rei to.n avcw,riston tou/ VAposto,lou(metaxu. tw/n loipw/n aurtou/ pra,xewn tou/to hvgnohke,nai „რამეთუ მარადის ვალნ პავლეს თანა თეკლაცა, ვითარცა სხვათა წერილთა შინა ცხად-ჰყოფს. ხოლო ვითარცა პავლეს მიერ ესწავა, ეგრეთვე სხვათა ყოველთა მოციქულთაგან“ (ლუკ. შესხმ.). დედანში იკითხება: ამგვარად, პავლესა და თეკლას მოგზაურობა და მთელი გადმოცემა ლომის მონათვლის შესახებ აპოკრიფულ თხზულებებად უნდა ჩაითვალოს, რადგან შეუძლებელია, მოციქულის განუყრელ თანამგზავრს მის სხვა საქმეებთან ერთად ესეც არ სცოდნოდა. საფიქრებელია, რომ წყაროში ეს მონაკვეთი დაზიანებული ან გაკრული ხელით იყო ნაწერი, ისე, რომ მთარგმნელმა იგი სათანადოდ ვერ ამოიკითხა.

მთლიანობაში, *ოთხი მახარებლის შესხმა* წარმოადგენს სოფრონიოსის *ოთხი მახარებლის ცხოვრების (Bi,oi tw/n tessarwn Euvaggelistw/n)* ქართულ თარგმანს, რომლის ლათინური ვარიანტი დასტურდება იერონიმე სტრიდონელის სახელით ცნობილ თხზულებაში *გამოჩენილ ადამიანთა შესახებ*. ეს თხზულება, მიუხედავად ქართული სათაურისა, არ წარმოადგენს ჰომილიას, არამედ ჰაგიოგრაფიულ ჟანრს განეკუთვნება¹³. საკუთრივ ქართული თარგმანი ზოგ მონაკვეთში არაზუსტია, რისი მიზეზიც შეიძლება იყოს როგორც დაზიანებული ან გაკრული ხელით ნაწერი ბერძნული წყარო, ისე მთარგმნელის შეცდომები.

(3) *სიტყუა ხარებისათვის II*, სრული სათაურით, *სიტყუა ხარებისათვის ყოვლადწმიდისა ღმრთისა მშობლისა ქალწულისა მარიამისა* (inc. „ჯერ-არს უკუჰ აწ თქვენდა, ძმანო, მოთხრობად“), დაცულია ერთადერთ ნუსხაში, A 220 (1726 წ.), 522r-524r (გაბიძაშვილი 487, N1807; *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა* 25), რომელიც სადღესასწაულო საკითხავებს შეიცავს. ხელნაწერი გადაუწერია

13. ამ თხზულებას სოფრონიოსის ჰაგიოგრაფიულ ნაშრომთა შორის აღნუსხავს ტაუსანისიცი (Taousa,nhj 20).

დომენტი ჯანდიერისშვილს მოსკოვში (656v). ჯანდიერისშვილი წერს, რომ მოსკოვში ყოფნისას რუსული „ენა და კითხვა არა მესმოდა“, რის გამოც მოწყინებამ შეიპყრო, „ველ-ვყავ და მუნ აღვსწერე სადღესასწაულო და თვენი სრული რუსეთის რიგითა და წესითა, ხოლო შემწითა ამათ ბატონიშვილის დარეჯანის კარის დეკანოზისა დავითისითა“ (A 220, 656v; *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა* 25, 27). ტექსტი დაუხელოვნებელი ხელით არის გადაწერილი. მასში ხშირია დაუქარაგმებლად შემოკლებული სიტყვები, ორთოგრაფიული თუ სხვა სახის შეცდომები¹⁴, მათ შორის, სამი ჰაპლოგრაფიული შეცდომა.

ჰომილიის თარგმანი ენობრივად XVIII ს-სთან შედარებით ძველი ჩანს. ამის შესახებ მეტყველებს ტექსტის ლექსიკა: „წარკდა ღამე და შემოგვეახლა ღღე“, „ღღეს დაუტევენელი ცათა მხოლოსა ქალწულისასა შეიცვის“ (A 220, 522r), „ხოლო შენ მიერ აღმოეცენებინ უმჯობესნი, რამეთუ აჰა, მუცლად ილო და შუჭ ძე“, „სიხარულით მოუწოდს ყოველსა სოფელსა“, „ვისწრაფოთ ღირსად განწილებად“ (523r), „აჰა ესერა, გვრგვნის მომცემელი წინა-გვდგს და გვრგვნი განუმარტებიეს, განმზადებული [მ]მარხუშლთათვს“, „საბანელიცა წინა-დგას განბანად მანებებელი ცოდვათა ჩუენთა“, „მივისწრაფდეთ გულსმოდგინედ მას შინა“, „ტრაპები განმზადებული ზვარაკისა ჭამებულისა“, „წინაღწარმეტყუელისა მიერცა მიგვწოდს ჩუენ“ (523v) და ა.შ. თარგმანი საინტერესოა დოგმატური ტერმინოლოგიის თვალსაზრისითაც: „განკორციელდების ორკეცი ბუნებითა“ (522r).

ჰომილიის ავტორი ხელნაწერში დასახელებული არ არის. ერთადერთ ცნობას, რომელშიც განსახილველი ტექსტის ავტორად სოფრონიოს იერუსალიმელია მითითებული, იძლევა ენრიკო გაბიძაშვილი (487, N1807). ეს ცნობა, სავარაუდოდ, მასზე დაყრდნობით, მეორდება ნ. მელიქიშვილთანაც (477, N3).

ჰომილიის პირველი სიტყვები, საკმაოდ ზოგადი, უახლოვდება სოფრონიოსის ავთენტური (Taousa,nhj XVIII, 15) თხზულების, *წმ. კიროსის და იოანეს სასწაულების (Dih,ghsij qauma,twn tw/n a'gi,wn Ku,rou kai. VIwa,nnou, CPGr 7646)* დასაწყისს: Di,kaion oi=mai th/j tw/n qauma,twn avrco,menoj dihgh,sewj (Fernández Marcos 243), თუმცა, ნაშრომის დანარჩენ ნაწილთან ქართულ თარგმანს არაფერი აქვს საერთო.

14. ამის შესახებ აღნიშნულია A 220-ის აღწერილობაშიც: „საერთოდ მთელი ხელნაწერი ნაწერია შესამჩნევი შეცდომებით. მწერალი არ იცავს ერთგვარობას ქარაგმების დასმაში, ხშირად ქარაგმის ნიშნის გარეშე წერს სიტყვებს. ერთსა და იმავე სიტყვებს წერს სხვადასხვანაირად“ (*ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა* 27, N2).

Les civilisations gréco-romaine et orientale anciennes en traduction

სოფრონიოსს დაწერილი აქვს განსახილველი თარგმანის მსგავსი სახელწოდების მქონე ქადაგება (Oratio II), სიტყუად ხარებისათვის ყოვლადწმიდისა უხრწნელისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა (H 2258, XII-XIII სს., 156v-176v)¹⁵, რომელიც ისევე, როგორც მოცემული ჰომილია, იკითხება „მარტა კე“ (K 2, XVI ს., 288r) (ქუთაისის 13, N26). მასში იძებნება რამდენიმე მონაკვეთი, რომელიც ამჟღავნებს მსგავსებას განსახილველ თარგმანთან, რაც მოსალოდნელიც იყო, რადგან ორივე მათგანი ერთი და იმავე საკითხის შესახებ არის დაწერილი. ასეთი მონაკვეთებია:

Oratio II	სიტყუად ხარებისათვის II
რომელი-იგი ყოველთა სადმე დაბადებულთა ზედა უფლებს ვითარცა დამბადებელი, ხოლო შენ შორის მუცლითა იტვრთვის და საშოსა შინა გამოუთარგმანებელად მუცლად იღებვის; უფალი შენ თანა, რომელი უწინარეს ყოველთა ჟამთა მამისაგან იშვა და მის თანა სამარადისოდ იხილვებოდა, ხოლო აწ შენ თანა მუცლადღებითა მოიწევის და შენგან ჰყოფს საშინელსა კორცთმესხმასა (თ. 19; H 2258, 163v)	რომელი პირველ ყოველთა საუკუნეთა მამისაგან უდღოდ ცათა შინა გამოუთარგმანებლად იშვა, ხოლო აწ საშინელად ქუეყანასა ზედა უმამოდ ქალწულისა მარიამისა განკორციელდების ორკეცი ბუნებითა (A 220, 522r)
„აჰა, შენ მუცლად ილო საშოსა და ჰშვე ძე და უწოდი სახელი მისი იესუ“ (თ. 28; H 2258, 166v)	„რამეთუ აჰა, მუცლად ილო და შუჴ ძე, და უწოდა სახელი მისი იესუ“ (A 220, 523r)

15. ჰომილიის ქართული ტექსტი მოგვაწოდა გიორგი ბერიშვილმა.

<p>გიხაროდენ, მიმადლებულო, უფალი შენ თანა! და რადმცა იყო ამის სიხარულისა უზენაესი. ჟ ქალწულო და დედაო? ანუ რად ენაცვალოს მადლსა ამას, რომელი შენ მხოლოსა ღმრთისა მიერ წილ გხუდა უსახარულევანესად და უბრწყინვალესად?! ნამდვლვე კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის, რამეთუ ევაძს წყევად კურთხევად შესცვალე, რამეთუ ადამ პირველ წყევასა ქუეშე მყოფი შენ მიერ კურთხევად მოჰმზადე. ნამდვლვე კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის, რამეთუ კურთხევად მამისად შენ მიერ კაცთა აღმოუბრწყინდა და ძუელისა მის წყევისაგან განათავისუფლნა იგინი. ნამდვლვე კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის, რამეთუ ნაყოფი უთესლოდ აღმოაცენე, მომანიჭებელი ყოვლისა ქუეყანისა კურთხევისად (თთ. 21-22; H 2258, 164r).</p>	<p>გიხაროდენ, სახარულევანო, უფალი შენ თანა. კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის და კურთხეულ არს ნაყოფი მუცლისა შენისა. რამეთუ შენ მიერ წყევა პირველისა დედისა განქარდა, რამეთუ დედაკაცისა მიერ ბოროტნი მწუნარებანი, ხოლო შენ მიერ აღმოეცენებინ უმჯობესნი (A 220, 522v-523r)</p>
---	---

განსახილველი ტექსტი სტილისტურად ჰგავს Oratio II-ს. ორივე მათგანში გვხვდება რიტმული პროზისათვის¹⁶ დამახასიათებელი გამეორებები. მაგალითად, Oratio II-ში 12-12-ჯერ მეორდება „გიხაროდენ, ჟ“ (თ. 18; H 2258, 163r) და „ჰპოვე მადლი“ (თთ. 25, 28; H 2258, 165v, 166v), 5-ჯერ – „უფალი შენ თანა“ (თ. 19; H 2258, 163v), და ა.შ. მსგავსი გამეორებისათვის განსახილველ თარგმანში გვხვდება მხოლოდ „დღეს“, რომელიც ამ მცირე ზომის ტექსტში 11-ჯერ დასტურდება (9-ჯერ წინადადების დასაწყისში, 2-ჯერ, როგორც წინადადების მეორე სიტყვა). „დღეს“ Oratio II-ში წარმოდგენილია ექვსჯერ, მაგრამ მათგან მხოლოდ ორი შემთხვევა შეიძლება

16. სოფრონიოსის ჰომილიებში უხვად არის გამოყენებული რიტორიკული ფორმები და რიტმული პროზა, სადაც წინადადება, ფრაზა, პერიოდი თუ ნახევარ-პერიოდი მთავრდება ორმაგი დაქტილით, რომელთა არსებობა ტექსტებში, როგორც სოფრონიოსის ნაშრომთა ავთენტურობის კრიტერიუმისა, აადვილებს სოფრონიოსისადმი მათი კუთვნილების დადგენას (Taoussa,njh 14, 40-56; Schönborn 102-103).

ჩაითვალოს საყურადღებოდ: „რამეთუ დღეს იშვებოდის კორციელითა შობითა და ხვალე მოკუდებოდის კორციელითა სიკუდილითა. დღეს იხილვებინ ცხოველთა შორის და ხვალე აღირიცხუვინ მკუდართა შორის“ (თ. 12, H 2258, 160v). მსგავსი შინაარსის სტრიქონები კი Oratio II-ში არ დასტურდება.

მთლიანობაში, გარკვეული მსგავსების მიუხედავად, განსახილველი ჰომილია იმდენად სხვაობს Oratio II-სგან, რომ წარმოადგენს სოფრონიოსის ამ ჰომილიის მეტად გადამუშავებულ მეტაფრასს ან უბრალოდ სხვა ავტორის ნაშრომს, რადგან სოფრონიოსის თხზულებებს შორის მსგავსი შინაარსის ტექსტი არ იძებნება.

ყველაზე მეტად სოფრონიოსის ჰომილიათა ქართულ ენაზე გადმოღებისათვის უღვაწია ეფრემ მცირეს. მას უთარგმნია ცხრა ქადაგება (III, VII, IX, XI, XII და ოთხი უდენო ქართული თარგმანი) (Peradze 190-191; Tarchnišvili 194-195; კეკელიძე 110-111; მეტრეველი 123-125; გაბიძაშვილი 243, (N780), 174 (N482), 169 (N462), 291 (N992), 126-127 (N278), 294 (N1002), გვ. 385-386 (NN1378, 1379), 65-66 (N22)). II ჰომილიის მთარგმნელია გიორგი მთაწმინდელი (Tarchnišvili 169, მელიქიშვილი 477, N8, შენ. 476), ზოგი ვარიანტით – ეფრემ მცირე (გაბიძაშვილი 489, N1816), დაუზუსტებელია ჰომილიის, *შესხმაჲ აიაზმისაჲ*, მთარგმნელის ვინაობა. მთლიანობაში კი ქართულ ენაზე სოფრონიოსის 11 ჰომილიაა ნათარგმნი. ხოლო ვინაიდან იტალიურად სოფრონიოსის 8 ქადაგებაა გადმოღებული, ფრანგულსა და რუსულზე – 7-7, ხოლო გერმანულზე – 1, სრულიად სამართლიანად შეიძლება გავიმეოროთ, რომ სოფრონიოსის ჰომილიათაგან „სხვა ქრისტიანულ ენებზე თარგმნილ თხზულებათა შორის ყველაზე მეტი ქართული თარგმანებია“ (მარგიანი, *გრიგოლ ნაზიანზელის* 82).

ბიბლიოგრაფია

ბერიშვილი, გიორგი, „წმინდა სოფრონი იერუსალიმელის ნათლისღების ჰომილიათა ქართული თარგმანები“, რედ. ფილ. მეცნ. დოქტ. მაია რაფავა, რეცენზენტი ფილ. მეცნ. დოქტ. ნინო მელიქიშვილი, in *გრაგნილი, თბილისის სასულიერო აკადემიის სასულიერო-სამეცნიერო კრებული* 2, 2014, გვ. 7-97. მარგიანი, თამარ, *გრიგოლ ნაზიანზელის „ცხოვრების“ და „შესხმის“ ძველი ქართული თარგმანები (გრიგოლ ხუცესისა და სოფრონი იერუსალიმელის თხზულებების მიხედვით)*, სადოქტორო დისერტაცია, კორნელი კეკელიძის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბილისი, 2006. მარგიანი, თამარ, „სოფრონი იერუსალიმელის სიტყუაჲ შესხმისაჲ წმიდისათვის და დიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელის ქართული თარგმანი“, in *ფილოლოგიური ძიებანი* II, თბილისი, 1995, გვ. 131-143.

- კეკელიძე, კორნელი, *ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*, ტ. V, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1957.
- მეტრეველი, ელენე, „ეგრემ მცირის ავტოგრაფი“, in *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე I*, თბილისი, 1959, გვ. 115-125.
- ქართული ნათარგმნი ჰომილეტიკური ძეგლები*, ტ. IV, „ნათლისღების ჰომილიების ძველი ქართული თარგმანები“, ნაწილი I, თბილისი, თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის გამომცემლობა, 2020.
- ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა*, ტ. I/3, შეადგინეს და დასაბუქდად მოამზადეს თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, რედ. ელენე მეტრეველი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბილისი, მეცნიერება, 1980.
- ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა აღწერილობა*, შედგენილია და დასაბუქდად მომზადებული მუზეუმის მეცნიერი მუშაკის ე. ნიკოლაძის მიერ, რედ. პროფ. კორნელი კეკელიძე, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1953.
- ჯანჯღავა, გიორგი, „წმინდა სოფრონ იერუსალიმელი, სიტყუად მიგებებისათვის უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესისა“, ხელმძღვანელი ფილ. მეცნ. დოქტ. ნინო მელიქიშვილი, გრაგნილი 6, 2018, გვ. 205-262.
- Andres, Gregorio de, *Catalogo de los Codices Griegos de la Biblioteca Nacional*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1986.
- Clavis Patrum Graecorum*, Ed. Mauritius Geerard, Brepols-Turnhout, Fabrieken Brepols, 1979.
- Combefis, Franciscus, *Graecolatinorum Patrum Bibliothecae Novum Auctarium*, t. I, Parisiis, 1648.
- Fernández Marcos, Natalio, *Los "Thaumata" de Sofronio*, Contribución al Estudio de la "Incubatio Cristiana", Manuales y Anejos de *Emerita* 31, Instituto "Antonio de Nebrija", Madrid, 1975.
- Gebhardt, Oscar von, *Hieronymus de viris inlustribus in griechischer Übersetzung (Der sogenannte Sophronius)*, TU 14, Ib, Leipzig, 1896.
- Hunger, Herbert; Lackner, Wolfgang; Hannick, Christian, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Teil 3/3, "Codices theologici 201-337", Museion, Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek, NF 4, 3, Wien, In Kommission bei Verlag Brüder Hollinek, 1992.
- Lambros, Spyros P., *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos*, t. 2, Cambridge, At the University Press, 1900.
- Mhnai/a tou/ o[lou evniautou/... tw/n Vianouari,ou kai. Febrouari,ou mhnw/n*, t. III, Rome, 1896.

Les civilisations gréco-romaine et orientale anciennes en traduction

- Millius, Joannes, *Novum Testamentum Graecum cum lectionibus variantibus*, Amstelodamum, 1710.
- Mingarelli, Giovanni Luigi, *Graeci Codices Manu Scripti apud Nanios Patricios Venetos Asservati*, Bononia, 1784.
- Mošin, Vladimir, "Les Manuscrits du Musée National d'Ochrida", in *Musée National d'Ochrid, Recueil de travaux*, Ochrid, 1961, p. 163-243.
- Nissen, Theodor, "Sophronios-Studien II", in *Byzantinische Zeitschrift* 39, 1939, p. 89-115.
- Peradze, Gregor, "Die alt-christliche Literatur in der georgischen Überlieferung (Fortsetzung und Schluss)", in *Oriens Christianus*, ser. 3, vol. 8, 1933, s. 190-191.
- Papado,pouloj-Kerameu,j, VAqana,sioj, VAna,lekta VIerosolomitikh/j Stacuologi,aj, Tom. E, VEn Petroupolei, 1898.
- Qei/on kai. 'Iero.n Euvagge,lion evx avri,stwn evkdo,sewn, VEn Bene,tia|, 1840.
- Richard, Marcel, "Quelques nouveux fragments des Pères Anténicéens et Nicéens", *Symbolae Osloenses* 38, 1963, p. 76-83; repr. Richard, Marcel, *Opera minora*, t. 1, Tournhout, Brepols, 1976.
- Richard, Marcel, Hemmerdinger, Bertrand, "Trois Nouveaux fragments grecs de l'Adversus Haereses de sainte Irénée", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 53, 1962, p. 252-255.
- Schönborn, Christoph von, «Sophrone de Jérusalem, Vie monastique et confession dogmatique», in *Théologie Historique* 20, Paris, Beauchesne, 1972.
- Soden, Hermann von, *Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt*, t. 1, Berlin, 1902.
- Sophrone de Jérusalem, *Fêtes chrétiennes à Jérusalem*, Introduction et traduction de Jeanne de la Ferrière, annotation et guide thématique par M.-H. Congourdeau, Paris, Migne, 1999.
- Sofronio di Gerusalemme, *Le Omelie*, Introduzione, traduzione e note a cura di Antonino Gallico, Collana di Testi Patristici, Roma, Città nuova editrice, 1991.
- Swthrou,dhj, Panagiw,thj, *Kata,logoj e'llhnikw/n ceirogra,fwn, ~Iera. Monh. VIbh,rwn*, t. I (1-100), {Agion: Oroj, 1998.
- Taousa,nhj, Iwa,nnhj D), *To omilhtiko, e,rgo tou Swfroni,ou Ierosolu,mwn stij despotike,j kai qeomhtorike,j eorte,j, Eisagwgh,-Kritikh, e,kdosh, Didaktorikh, Diatribh,, Qessaloni,kh*, 2009.
- Tarchnišvili, Michael, *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur*, Studi e Testi 185, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1955.
- Usener, Hermann, *Sophonii de Praesentatione Domini sermo*, Universitätsprogramm von Bonn, Aug., 1889, p. 8-18.
- Usener, Hermann, „Weihnachtspredigt des Sophronios“, *Rheinisches Museum* NF 41, 1886, p. 501-516.